

M. J. van Lieburg, H. A. M. Snelders, *'De bevordering en volmaking der proef-ondervindelijke wijsbegeerte'. De rol van het Bataafsche genootschap te Rotterdam in de geschiedenis van de natuurwetenschappen, geneeskunde en techniek (1769-1988)* (Nieuwe Nederlandse bijdragen tot de geschiedenis der geneeskunde en der natuurwetenschappen XXIX; Amsterdam: Rodopi, 1989, 270 blz., f60,-, ISBN 90 5183 088 2).

Op 14 mei 1940 werd bij het bombardement op Rotterdam het Beursgebouw zwaar beschadigd en gingen onder andere het archief en de verzamelingen verloren van het Bataafsche genootschap voor proefondervindelijke wijsbegeerte, dat in het Beursgebouw zijn lokalen had. Ondanks het ontbreken van het archief heeft het genootschap in de na-oorlogse jaren niet te klagen gehad over belangstelling van de zijde van de historici. Bij de herdenking van het tweehonderdjarig bestaan in 1969 verscheen van de hand van A. Havinga, *Tweehonderd jaar bevordering van de proefondervindelijke wetenschappen*, in 1985 verzorgde M. J. van Lieburg, *Het Bataafsche genootschap der proefondervindelijke wijsbegeerte te Rotterdam 1769-1984. Een bibliografisch en documenterend overzicht* en op basis van vooral dat laatste overzicht is nu weer een nieuwe studie verschenen.

Het accent is in dit nieuwe boek duidelijk gelegd op de inhoudelijke aspecten van de wetenschapsbeoefening zoals deze heeft plaatsgevonden in het kader van het genootschap. Na een algemeen hoofdstuk over de geschiedenis van het genootschap tot 1945 behandelt Snelders de natuurwetenschappen en techniek tot 1810, en Van Lieburg de geneeskunde in die periode; vervolgens bespreekt Snelders weer de natuurwetenschappen en techniek in de periode 1810-1940, gevolgd door Van Lieburg die de geneeskunde in dat tijdvak behandelt. Het boek wordt afgesloten met een algemeen hoofdstuk over de na-oorlogse geschiedenis en het gebruikelijke naverk van noten, literatuur en registers (op personen en op prijsvragen en verhandelingen). De grootste aandacht gaat niet onbegrijpelijk uit naar de eerste halve eeuw van de geschiedenis van het genootschap; ruim de helft van het boek is gewijd aan de periode tot 1810. Juist in die periode leverde het genootschap namelijk in de vorm van prijsverhandelingen originele bijdragen aan de ontwikkeling van wetenschap en techniek. In het desbetreffende hoofdstuk gaat Snelders uitvoerig in op de rol die het genootschap heeft gespeeld bij de introductie van de stoommachine en op de onderzoeken die scheikundigen als Van Marum, Deiman en Paets van Troostwijk hebben verricht ter adstructie van de zuurstofchemie van Lavoisier. Verder telde in deze periode de geneeskunde in het leven van het genootschap nog volledig mee. Na een stille periode in het midden van de negentiende eeuw keerde de geneeskunde tegen het eind van de eeuw wel weer terug op het programma, maar nooit meer in die mate waarin het vak in de eerste decennia een rol gespeeld had.

Zowel de bijdragen van Snelders als die van Van Lieburg hebben een sterk documenterend karakter. Alle prijsvragen (ook de nooit uitgeschreven conceptprijsvragen) en verhandelingen worden besproken, samengevat en van wetenschapshistorisch commentaar voorzien. Vooral Van Lieburg gaat in zijn hoofdstuk over de geneeskunde van 1769 tot 1810 zeer ver. De toenmalige medische wetenschap wordt in specialismen opgedeeld en per specialisme (bijvoorbeeld chirurgische casuïstiek) worden alle onderdelen afgewerkt (herniologie, blaas- en galstenen, gezwellen, mondaandoeningen). De vraag doet zich voor waartoe die gedetailleerde behandeling van prijsvragen en verhandelingen dient, zeker als toch het grootste gedeelte van de bijdragen niet grensverleggend kan worden genoemd. De lezer krijgt soms wat al te veel de indruk een aangekleed prijsvragenregister in handen te hebben.

Door de sterke concentratie op de inhoud van de prijsvragen en verhandelingen is de situering van het genootschap in het geheel van het wetenschappelijk leven in Nederland in de

negentiende en twintigste eeuw er wat bij ingeschoten. Na 1810 ging het genootschap meer en meer functioneren als niet meer dan een doorgeefluik van inzichten die elders gewonnen waren en van een herkenbaar eigen bijdrage was steeds minder sprake. Maar de lezer zou willen weten of dit ook voor andere genootschappen gold. Er worden wel vergelijkingen getrokken tussen de prijsvragen van het Bataafsch genootschap en bijvoorbeeld de Hollandsche maatschappij of het Provinciaal Utrechtsch genootschap, maar de lezer zou ook graag willen horen of die andere genootschappen in even sterke mate afhankelijk waren van het uitschrijven van prijsvragen als het Bataafsch genootschap. Het Rotterdamse genootschap heeft wel heel lang aan het prijsvrageninstituut vastgehouden. Hoewel er aan het eind van de negentiende eeuw al klachten waren over de geringe respons, besloot men pas in 1980 geen nieuwe prijsvragen meer uit te schrijven. Andere genootschappen hadden dat al veel eerder gedaan: de Hollandsche maatschappij in 1917 en het Amsterdamse Genootschap ter bevordering van natuur-, genees- en heekunde in 1914. Dat laatste genootschap zou trouwens ook op andere punten met het Rotterdamse vergeleken kunnen worden. Door de sterke band met de Amsterdamse universiteit, die zich op medisch en natuurwetenschappelijk terrein na 1870 sterk ontplooidde, maakte het Amsterdamse genootschap in het laatste kwart van de negentiende eeuw zijn grootste bloeiperiode door, terwijl het Bataafsch genootschap alleen op afstand kon profiteren van de herleving van de natuurwetenschap in Nederland. Het is jammer dat de auteurs aan dit soort vergelijkingen niet zijn toegekomen.

K. van Berkel

H. Franke, *Twee eeuwen gevangen. Misdaad en straf in Nederland* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1990; Utrecht: Spectrum/Aula, 1990, xx + 919 blz., f69,90, ISBN 90 274 2489 6).

Het onderwerp van het Amsterdamse proefschrift van de socioloog en criminoloog Franke wordt in de inleiding scherper omschreven dan in de wonderlijke titel van het boek: 'twee eeuwen geschiedenis van het gevangeniswezen' (17). De auteur, die al door diverse wetenschappelijke studies en journalistieke stellingnames faam verkreeg, wekt tegelijkertijd bewondering en irritatie. Een echte 'turf' van een boek, gebaseerd op een immense hoeveelheid literatuur en gedrukt bronnenmateriaal, waarvan de onmatige digestie echter tot een onverteerbaar resultaat heeft geleid. Zelfbeperking heeft de auteur zich evenmin in zijn theoretische kader weten op te leggen. 'Het leed van gevangenen wordt in dit boek uitvoerig beschreven' (16). Franke wil hun *emancipatieproces* beschrijven (9,371). In zijn kritiek op de geschiedschrijving van de strafrechtstoepassing stelt de schrijver dat veel historische verklaringen aan drie manco's lijden: hun ad hoc karakter, de onvoldoende nadruk die zij leggen op het relatief autonome karakter van sociale ontwikkelingen en op de onbedoelde gevolgen van menselijke strevingen, en het beschrijven van de geschiedenis van het gevangeniswezen in termen van uitvindingen, geboorten en transformaties (759-765)¹.

De ingewijde weet dan dat Foucault, Rothman en anderen het moeten ontgelden en dat het de beschavingstheorie van Norbert Elias (1897-1990) is die Franke de weg heeft gewezen. Daartegen heb ik geen bezwaar. Integendeel². Maar het werk van Elias geeft nu juist géén aanknopingspunt om van het ene uiterste van voluntarisme of naïef vooruitgangsgeloof, te vervallen in het andere uiterste van optimistisch emancipatiegeloof. In donkere kleuren schildert Franke het leed dat de veroordeelden werd aangedaan in de gevangenissen — vooral door de celstraf. Hoewel het ideale stadium in 1990 nog niet schijnt te zijn bereikt, is de conclusie onmiskenbaar: in de bejegening van de gevangenen in Nederland is veel verbeterd. Op naar het